

01-395

FILMVERTONING IN ROTTERDAM

Rotterdamse Kunststichting

November 1998

FILMVERTONING IN ROTTERDAM

1. Inleiding

Aanleiding

Er zijn twee concrete aanleidingen voor een advies over de filmvertoning in Rotterdam. In de eerste plaats pleiten diverse partijen, waaronder het International Film Festival Rotterdam en theater Lantaren/Venster, reeds enkele jaren voor uitbreiding van het aantal doeken voor kunstzinnige film in Rotterdam. In de tweede plaats staan op de huidige lijst van voorstellen voor investeringen in de kunstsector diverse plannen voor vergroting van de Rotterdamse vertoningscapaciteit voor dit type films. Met dit advies wil de RKS nagaan of uitbreiding van het aantal vertoningsmogelijkheden noodzakelijk is en zo ja, op welke wijze daar het beste aan tegemoet gekomen kan worden.

Toegankelijke hedendaagse kunstvorm

De RKS acht dit advies ook om andere redenen van belang. 'Das Auge ist ein stärkerer Verführer als das Wort', schreef Erich Maria Remarque ooit in een essay over film en literatuur. Film is de populairste verhalende kunstvorm, die door alle culturen en leeftijden wordt gewaardeerd. De cinema heeft een groot 'bereik', zowel letterlijk – een omvangrijk publiek – als figuurlijk: ze kan een immense verscheidenheid aan onderwerpen, thema's en werelden bevatten. Van spectaculaire actie tot subtiele ontroering, van Amerikaans sentiment tot Scandinavische somberheid, van Chinese paleizen tot Turkse badhuizen. Film biedt een venster op de wereld, vertelt van binnenuit de verhalen van andere mensen, in andere tijden en plaatsen, en maakt hun emoties tastbaar en overdraagbaar.

Een grote stad als Rotterdam dient een filmklimaat te hebben dat ruimte geeft aan de diversiteit van het filmaanbod en tegemoetkomt aan de behoeften van de verschillende groepen bewoners. Film heeft een onmiskenbare aantrekkingskracht op jongeren. De jeugd, van verschillende culturele achtergrond, vormt de ruime meerderheid van het publiek voor het aanbod in de grotere commerciële bioscopen. Dat is een groot goed en betekent dat er ook voldoende mogelijkheden in een stad moeten zijn om deze toegankelijke hedendaagse kunstvorm tot zijn recht te laten komen. Tegelijkertijd moet er gelegenheid zijn voor de wat ouderen onder de bevolking om in een goed geoutilleerde bioscoop te genieten van kwaliteitsfilms en reprises van klassieke films. Daarnaast moet er, naast de mainstream in het aanbod, ruimte zijn voor andere culturele en maatschappelijke opvattingen, voor nieuwe wijzen van verhalen en verbeelden, voor het experiment in vorm en gedachte die de blik kan verruimen, en voor de binding met het land van herkomst, waardoor iedere bewoner zich thuis kan voelen in zijn stad. Dit is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van zowel overheid als bedrijfsleven. Waar de markt het laat afweten kan een taak voor de overheid liggen.

Totstandkoming van het advies

Om inzicht te krijgen in de vraag of het huidige doekenbestand voldoet heeft de RKS deze zomer onderzoek laten doen naar het vertoningsklimaat voor film in Rotterdam, afgezet tegen landelijke ontwikkelingen.¹ Onderzocht zijn onder meer de nationale en lokale bezoekerjfers voor kunstzinnige en commerciële film, de relatie tussen het aantal doeken voor kunstzinnige film en het inwoneraantal in vijf grote steden, en de gegevens van gesubsidieerde film distributeurs over plaatsing van hun aanbod in Rotterdam. Het onderzoek gaat als bijlage bij deze notitie, voorzien van bronvermeldingen en een lijst geraadpleegde personen.

¹ 'Onderzoek naar het filmvertoningsklimaat van Rotterdam', juli 1998, Jamain Brigitha (student kunst- en cultuurwetenschappen aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, met als specialisatie film). Het onderzoek gaat als bijlage bij dit advies.

Verder heeft de RKS de afgelopen maanden gesprekken gevoerd met verschillende bij deze materie betrokken personen en instellingen in Rotterdam. Verschillende fases van het advies zijn becommentarieerd door leden van de subsidiecommissie film. In september heeft de kernraad van de RKS het advies op hoofdlijnen goedgekeurd. Tenslotte is de voorlaatste versie van het advies verstuurd aan Lantaren/Venster (L/V), International Film Festival Rotterdam (IFFR), Nederlands Foto Instituut en Nederlands Fotoarchief, Theater Zuidplein, en de voorzitter van de filmcommissie van de RKS, Henk Bitter, tevens lid van de kernraad. De commentaren zijn in het advies verwerkt.

2. Begripsbepaling

A, B en C

In het Rotterdamse debat over het filmaanbod wordt wel gebruik gemaakt van een indeling in A, B en C films. De A-films zijn dan wat over het algemeen in grote multiplexen als Pathé wordt getoond en de C-films vallen samen met het aanbod van een gesubsidieerd filmhuis als Lantaren/Venster. Daartussen bevinden zich de 'B-films', in dit kader geen tweederangs films, maar het deel van het filmaanbod dat kwaliteit heeft en tegelijkertijd voor een redelijk groot publiek aantrekkelijk is. Recente voorbeelden hiervan zijn 'The Butcher Boy' van Neil Jordan en 'The Ice Storm' van Ang Lee. Voor dit type film is in Nederland steeds minder plaats, sinds de opkomst van megabioscopen en het als gevolg daarvan verdwijnen van de 'arthouses' in verschillende steden. De sluiting van Calypso in Rotterdam is hiervan het recentste voorbeeld. In de Filmkrant van maart 1997 geeft Mark Duursma een goede omschrijving van dit type film:

Arthouses draaien artfilms, en het leuke is dat niemand precies weet wat dat zijn. Ergens tussen de commerciële film in de bioscopen en de kunstzinnige film in de filmtheaters bevindt zich de artfilm, maar de grenzen verschuiven per periode, per regio en per film. (...) Artfilms draaien zowel in bioscopen als filmtheaters, maar ze komen het best tot hun recht in arthouses. Arthouses worden commercieel geëxploiteerd, maar ze trekken een vast publiek dat vertrouwt op een goede programmering van interessante films. De komst van de megabioscopen zet de arthouses onder druk. Vooraf werd gespeculeerd over het gehalte aan artfilms in de nieuwe bioscopen. Ik behoorde bij de optimisten: ik vermoedde dat het interessant zou zijn voor een commerciële onderneming om een gevarieerd aanbod te brengen en een van de zeven of acht zalen te reserveren voor de 'betere' film. Voorlopig krijgen de pessimisten echter gelijk: in de megabioscoop draait meer van hetzelfde, en niet de variatie waar zo'n complex zich bij uitstek voor leent. Wellicht kampen de megabioscopen met hetzelfde probleem dat de filmtheaters al een paar jaar kennen: investeringen in comfort en techniek stellen hogere eisen aan de exploitatie en maken risico's minder wenselijk. Nu de oude arthouses worden gesloten en de nieuwe megabioscopen hun functie niet overnemen, dreigt een verschraling van het aanbod.

Het gebrek aan ruimte voor artfilms in Rotterdam zet de programmering van het filmhuis Lantaren/Venster onder druk. Deze ziet zich, vanuit een verantwoordelijkheidsgevoel voor het aanbod van 'de betere film' in Rotterdam, genoodzaakt de leemte op te vangen en neemt nu zowel de artfilms als de kunstzinnige films in het programma op. Het huidige aantal zalen is daar echter niet op berekend, waardoor een congestie ontstaat van goede films, waarvoor zeker publiek is, maar die (te) lang op hun vertoningsbeurt moeten wachten. Sommige kwaliteitsfilms pendelen heen en weer tussen het niet-gesubsidieerde Pathé en theater Lantaren/Venster, te klein voor de een en te groot voor de ander.² Dat is in klein bestek het doekenprobleem van Rotterdam: zowel voor de kunstzinnige als de artfilm is nu te weinig plaats.

² Recent voorbeeld is 'Kleine Teun' van Alex van Warmerdam, die slechts vijf weken in Pathé heeft gedraaid en uit Rotterdam verdwenen was voordat de publiciteitsmachine van de distributeur goed op gang was gekomen. Deze film had in Lantaren/Venster een langere adem kunnen hebben. In filmtheaters elders in Nederland heeft de film meer tijd gekregen en was hij een publiek succes.

Wat is kunstzinnige film?

Het onderzoek dat de RKS liet uitvoeren geeft aan dat het niet eenvoudig is het begrip kunstzinnige film te definiëren. Geconfronteerd met een lijstje films blijken filmkenners vrijwel eensgezind over welke producties zij tot deze categorie zouden rekenen. Zij benoemen daar echter uiteenlopende criteria voor, die te maken hebben met de vorm, de mate van oorspronkelijkheid en de overdracht van emoties en ideeën. Om er toch in beleidsmatige termen over te kunnen spreken heeft de Associatie van Nederlandse Filmtheaters een werksomschrijving gemaakt waarin films worden gerangschikt naar mate van kunstzinnigheid. Dit leidt tot een reeks van vijf categorieën.³ Aan de ene kant van het spectrum staan de meest 'populaire' films, waarmee men commercieel goed lopende films bedoelt die het meest aansluiten bij de gangbare opvattingen van het grote publiek. Aan de andere kant plaatst het ANF de films die de eigentijdse avant-garde vertegenwoordigen, het meest afwijken van het gevestigde gedachtegoed en voor een klein publiek aantrekkelijk zijn.

Het begrip 'kunstzinnige film' dat zowel in het onderzoek als in deze notitie wordt gehanteerd omvat in de kern het filmaanbod in de vierde categorie van het ANF, dat ook de 'kunstzinnige film' wordt genoemd. Recente voorbeelden daarvan zijn 'Gabbeh' van Mohsen Makhmalbaf, 'Die Salzmänner von Tibet' van Ulrike Koch en 'La Promesse' van Jean-Pierre en Luc Dardenne. Daarnaast worden delen van aangrenzende categorieën daartoe gerekend, namelijk het hoogwaardige deel van de 'art house film' (derde categorie), zoals 'Breaking the Waves' van Lars von Trier en 'Kolya' van Jan Sverák. En het gedeelte van de 'avant-garde film' dat qua toegankelijkheid en techniek in aanmerking komt voor reguliere vertoning (vijfde categorie), zoals 'Blue' van Derek Jarman of 'Exit' van Paul en Menno de Nooijer. Tenslotte omvat de term 'kunstzinnige film' in voorkomende gevallen ook de 'historisch waardevolle film', een categorie die het ANF onafhankelijk van de andere groepen heeft gedefinieerd, met bijvoorbeeld heruitgebrachte klassiekers als 'Ludwig' van Luchino Visconti. Wanneer in deze tekst sprake is van 'filmtheaters' gaat het om bioscopen en filmhuizen waar de kunstzinnige film als zojuist omschreven wordt geprogrammeerd.

Alternatieve filmprogrammering

Naast A, B en C-films bestaat er ook een type film dat de D-film genoemd zou kunnen worden, maar beter kan worden omschreven als de 'alternatieve film'. Deze categorie valt eigenlijk buiten het kader van dit advies, maar dient om het beeld compleet te maken hier niet onvermeld te blijven. Hiertoe behoren de films uit de vijfde, 'avant-garde' categorie van het ANF, die moeilijk in te passen zijn in de reguliere programmering van een filmtheater. Meestal omdat ze niet voldoen aan de standaard voor filmvertoning wat betreft formaat, lengte of projectiemethode, maar ook bijvoorbeeld door het marginale, experimentele of 'cult'-gehalte van de films, of door de cross-over met andere disciplines als beeldende kunst, muziek, nieuwe media en podiumkunsten. Op dit moment vertonen diverse onafhankelijke film- en kunstenaarsinitiatieven op wisselende locaties, structureel of incidenteel, alternatieve filmprogramma's in Rotterdam: Popifilm, Studio Eén, Global Attic Filmfestival, etc. Daarnaast besteden Museum Boijmans Van Beuningen en tot voor kort Zaal de Unie incidenteel aandacht aan dit type films. Deze programma's worden veelal uit het vertoningsbudget van de RKS ondersteund, waarbij dient te worden aangetekend dat dit budget door de bloei van deze activiteiten in toenemende mate wordt overvraagd.

De RKS acht de vertoning van alternatieve films van belang voor de ontwikkeling van het artistieke filmklimaat in de stad en, door het vaak multidisciplinaire karakter ervan, voor het Rotterdamse kunstklimaat als geheel. Sinds kort onderzoeken de verschillende initiatieven voor alternatieve filmvertoning in Rotterdam de mogelijkheden van een gezamenlijke programmering, bij voorkeur op een vaste, goed geoutilleerde locatie in het centrum, in de nabijheid van andere (beeldende) kunstinstellingen. De ideeën hiervoor zijn nu nog in een verkennende fase.

³ Zie 'Onderzoek naar het filmvertoningsklimaat van Rotterdam', blz. 2 en 3.

3. Het vertoningsklimaat voor kunstzinnige film in Rotterdam

Doekentekort voor kunstzinnige film

Het onderzoek dat de RKS liet uitvoeren toont aan dat Rotterdam, de tweede grote stad van Nederland, in verhouding met andere grote steden als Amsterdam, Utrecht en Den Haag, maar ook Nijmegen, het laagste aantal doeken en stoelen voor kunstzinnige film per inwoner heeft.⁴ Voorts blijkt uit gegevens van de drie Nederlandse distributeurs van kunstzinnige film dat zij hun aanbod in Rotterdam moeilijk kunnen plaatsen: de films draaien hier doorgaans korter en gaan deels later in première, waardoor zij minder kunnen profiteren van de landelijke publiciteit.⁵ Films worden vertoond op ongunstige aanvangstijden – alleen in de vroege voorstelling bijvoorbeeld – of worden te snel verplaatst naar een kleinere zaal. Voor prolongatie en hervertoning is te weinig ruimte, waardoor nauwelijks kan worden geprofiteerd van het publieke succes van bepaalde films.⁶ Hierdoor kan ook steeds moeilijker worden voldaan aan de vertoningseisen van de grotere, onafhankelijke distributeurs van kwaliteitsfilms. Zij zullen geneigd zijn bepaalde films niet meer aan te bieden, waardoor deze aan Rotterdam voorbijgaan. Met dit al zijn het uiteindelijk de film liefhebbers die worden teleurgesteld, ofwel omdat er voor bepaalde films in Rotterdam geen plaats is, ofwel omdat een film 'te vroeg weg' is, ofwel doordat de continue belangstelling voor een bepaalde productie de programmering van een andere publieksfavoriet in de weg staat. Terwijl de films, die even de tijd nodig hebben om met mond-tot-mond reclame een publiek op te bouwen, de ruimte daarvoor niet krijgen. Oorzaak van dit alles is het eerder gesignaleerde 'doekentekort'.

Stijgende publieke belangstelling

De publieke belangstelling voor film neemt toe. Na de malaise van de jaren tachtig is het bioscoopbezoek de laatste jaren weer gestegen, met name bij de kunstzinnige film. Een oorzaak hiervoor is dat Nederlanders een hoger besteedbaar inkomen en meer vrije tijd hebben gekregen. Daarnaast hebben de investeringen in verbeteringen van accommodaties en service, in zowel de commerciële bioscopen als de gesubsidieerde filmtheaters, een grote rol gespeeld in het aantrekken van meer bezoekers. Het is opvallend dat, naast het succes van de zogenaamde 'multiplexen'⁷, de belangstelling voor kunstzinnige film zo sterk is toegenomen. Ook de stormachtige groei van de bezoekersstroom aan het Filmfestival duidt erop dat er een steeds breder, niet bij voorbaat kunstminnend, publiek wordt aangesproken door kwaliteitsfilms. Deels is de bloei van de filmtheaters echter ook uit de multiplexen te verklaren: zoals gezegd heeft de komst van deze megabioscopen geleid tot een eenzijdiger programmering in het commerciële circuit en tot sluiting van de arthouse bioscopen. De filmtheaters voelden zich genoodzaakt de daardoor ontstane lacune op te vangen, hetgeen leidde tot een toename van publiek, maar tegelijkertijd de druk op de beschikbare ruimte nog eens vergrootte.

Vertoningscapaciteit Rotterdam

De Rotterdamse infrastructuur voor filmvertoning houdt geen gelijke tred met de zowel landelijk als lokaal gesignaleerde opleving van het bioscoopbezoek.⁸ Ook wanneer de commerciële bioscopen in de berekening worden meegenomen heeft Rotterdam van de vijf onderzochte steden thans het laagste aantal bioscoopstoelen per inwoner. Tegelijkertijd is de bezettingsgraad van deze stoelen relatief hoog: Rotterdam komt op de derde plaats.

⁴ Zie 'Onderzoek naar het filmvertoningsklimaat van Rotterdam', blz. 6 en 7.

⁵ Actuele voorbeelden hiervan zijn 'Mrs. Dalloway' van Marleen Gorris, 'Gummo' van Harmony Korine, f 19,99 van Mart Dominicus en 'Taste of the Cherry' van Abbas Kiarostami.

⁶ Recente voorbeelden van films, die ondanks een voortdurend hoog bezoekersaantal vroegtijdig plaats hebben gemaakt voor andere films, zijn 'The Idiots' van Lars von Trier, 'Hamam Il Bagno Turco' van Ferzan Özpetek en 'East Palace, West Palace' van Zhang Yuan.

⁷ Zie 'Onderzoek naar het filmvertoningsklimaat van Rotterdam', blz. 5.

⁸ Zie 'Onderzoek naar het filmvertoningsklimaat van Rotterdam', blz. 4.

Voor de grotere publieksfilm komt verandering in die situatie zodra het Pathé-multiplex op het Piet Smit-terrein op Zuid, met vooralsnog twaalf zalen en 2700 stoelen, zijn deuren heeft geopend. De start van de bouw is voorzien voor september volgend jaar, in 2001 moet de megabioscoop er staan. En wanneer de nieuwe Arcaplex aan de rand van Spijkenisse, met zes zalen en 800 stoelen, in de berekening wordt meegenomen, ziet het beeld er voor de regio Rotterdam alweer anders uit. Met de metro ben je vanuit Rotterdam-Zuid snel in Spijkenisse. Dit zal ook de reden zijn dat het programma van Arcaplex is opgenomen in de Rotterdamse filmladder.

Deze uitbreiding van vertoningscapaciteit zal echter naar verwachting geen soelaas bieden voor het aanbod van kunstzinnige en artfilm in Rotterdam. De grote commerciële succesfilms als bijvoorbeeld 'Titanic' zullen waarschijnlijk in nog meer kopieën uitgaan dan nu het geval is. De filmladder zal er alleen maar eentoniger uit gaan zien: in plaats van het 'dubbeldraaien'⁹ dat nu plaatsvindt zullen blockbusters op drie of vier plaatsen tegelijk worden vertoond. Kortom, meer van hetzelfde.

Voor de kunstzinnige film in Rotterdam ontbreekt thans het vooruitzicht van spoedige uitbreiding van de vertoningsmogelijkheden. Op basis van het onderzoek dat de RKS heeft laten uitvoeren kan worden gesteld dat uitbreiding van doeken voor kunstzinnige film in Rotterdam met tenminste twee beslist geen overdreven uitgangspunt is. De stijgende belangstelling voor kunstzinnige film, de verhouding van het aanbod tot de thans beschikbare ruimte en de opvallende achterstand in vertoningscapaciteit van Rotterdam op andere grote steden in Nederland, vormen de cijfermatige onderbouwing hiervoor.

Daarnaast komt de uitstraling van het International Film Festival Rotterdam nu onvoldoende tot zijn recht. Meestal is er te weinig ruimte om de films, die dankzij de vertoning op het festival door Nederlandse distributeurs zijn opgepikt, in Rotterdam in première te kunnen laten gaan. Dit geldt zelfs voor de films van Tiger Releases, het eigen distributielabel van het IFFR. Andere steden gaan er nu met de primeur vandoor. Ook voor de films die op het festival een onverwacht succes bleken duurt het vaak erg lang voordat zij het 'eigen' publiek in Rotterdam bereiken. De Wereldcinema Tour van het festival – acht niet-westerse films gesteund door het Hubert Bals Fonds, die van november 1998 tot juni 1999 door elf steden in Nederland reizen – kon met moeite worden ingepast in het programma van Lantaren/Venster.

Maar er zijn ook cultuurinhoudelijke motieven om het aanbod van kunstzinnige film in Rotterdam te versterken. Het International Film Festival Rotterdam heeft hier ooit een goede omschrijving van gegeven: *Het culturele klimaat is gediend bij een filmaanbod, dat niet alleen de Amerikaanse maatschappij reflecteert, maar ook een beeld geeft van de gedachten, gevoelens en dromen van andere culturen. Daarnaast is film ook een kunstvorm, en moet er de mogelijkheid zijn om kennis te nemen van experimenten, ongebruikelijke verhalen, nieuwe stijlmiddelen.*¹⁰ Het niet-gesubsidieerde filmaanbod in Nederland wordt overheerst door de populaire Amerikaanse film. Om kwaliteit en diversiteit in het landelijke filmaanbod te waarborgen subsidieert de Nederlandse overheid de distributie van kunstzinnige film. Om dezelfde reden concentreert het filmbeleid van de grotere Nederlandse steden zich op ondersteuning van de plaatselijke filmtheaters, dat wil zeggen op het aanbod van kunstzinnige film in de stad. In Den Haag, Nijmegen, Utrecht en Amsterdam staat uitbreiding op korte termijn van de vertoningscapaciteit voor kunstzinnige film op het programma.

⁹ Zie 'Onderzoek naar het filmvertoningsklimaat van Rotterdam', blz. 5.

¹⁰ Notitie 'Internationaal Centrum voor Film en Media', International Film Festival Rotterdam, 1995.

Op grond van de nu bekende gegevens kan worden aangenomen dat uitbreiding van de bestaande capaciteit met twee doeken het probleem van films die te laat, te kort of niet naar Rotterdam komen voorlopig oplost. Een eenvoudige berekening ter toelichting. Uitgaande van een, op ervaringscijfers gebaseerde, gemiddelde looptijd van vijf weken voor kunstzinnige en artfilms en een potentieel aanbod van 60 films per jaar, zijn jaarlijks 300 speelweken nodig om het aanbod te kunnen plaatsen. Zes filmzalen met 50 speelweken per jaar leveren samen 300 speelweken op. Thans, met vier doeken, zijn er 200 speelweken beschikbaar. Of met de toevoeging van twee doeken ook in de toekomstige vraag wordt voorzien kan slechts worden vastgesteld door grondig marktonderzoek, zoals ook filmtheaters in andere steden, onder meer Rialto in Amsterdam, ten behoeve van hun uitbreidingsplannen hebben laten uitvoeren.

Wereldfilm

Ook vanuit de gedachte dat Nederland een multiculturele samenleving begint te worden ligt ondersteuning door de overheid van kunstzinnige film in de rede. Dat geldt zeker voor Rotterdam. Juist het aanbod van de gesubsidieerde distributeurs en filmtheaters bevat het grootste aandeel films uit niet-westerse en Oost-Europese landen. Het circuit van gesubsidieerde distributie en vertoning komt immers rechtstreeks voort uit het Rotterdamse filmfestival, dat vanaf het begin heeft gepioneerd in de vertoning van deze films en tevens in de productie daarvan: het Hubert Bals fonds van het IFFR heeft in de afgelopen tien jaar diverse Afrikaanse, Aziatische en Zuid-Amerikaanse producties ondersteund die na een première op het festival hun weg naar het filmtheatercircuit hebben gevonden. Niet-westerse en Oost-Europese films zijn in toenemende mate populair en trekken een gemengd publiek. De vraag daarbij is wel in hoeverre ook het publiek uit herkomstlanden wordt aangesproken; wellicht dat in bepaalde gevallen extra publicitaire inspanningen nodig zijn.

Een goed voorbeeld van het wisselend bereik van dergelijke programma's is de belangstelling voor het Cinema Mediterrannée festival dat dit najaar in Lantaren/Venster plaatsvond. Op het Turkse programma kwamen in één week 3000 bezoekers af, voor 95% afkomstig uit de Turkse gemeenschap. De avonden waren ruim van tevoren uitverkocht, waardoor geïnteresseerd niet-Turks publiek er nauwelijks nog bij kon: een week die met gemak 'geprolongeerd' had kunnen worden. Dit succes is vermoedelijk het gevolg van de betrokkenheid van enkele sleutelfiguren i.. de Turkse gemeenschap, de zeldzaamheid waarmee Turkse films in Nederland te zien zijn, en de omvang van de Turks-Rotterdamse bevolkingsgroep. Het Kroatische programma daarentegen trok 800 bezoekers, waarschijnlijk omdat de Kroatische gemeenschap kleiner is en omdat Kroatië nog overwegend met problemen wordt geassocieerd. Het nogal kritisch opgezette programma was voorpaginanieuws in Kroatië, maar de Nederlandse pers heeft het niet opgepikt. Desalniettemin bevatte het programma werk van regisseurs die het verdienen gevolgd te worden.

Jeugd en kunstzinnige film

Om jongeren de ogen te openen voor een subtielere wijze van vertellen en verbeelden organiseren de Nederlandse filmtheaters, waaronder Lantaren/Venster, in toenemende mate specifiek op deze doelgroep gerichte activiteiten. Zo is er sinds twee jaar het landelijke project MovieZone voor jongeren van 15 tot 25 jaar, waarin elke vrijdagmiddag tegen gereduceerd tarief toegankelijke kunstzinnige films voor de jeugd worden vertoond. Daarnaast is er de Rotterdam Film Course, georganiseerd door het IFFR en gericht op universiteitstudenten in negen steden. Het nieuwe vak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) in de tweede fase van het voortgezet onderwijs nodigt uit tot samenwerkingsverbanden tussen onderwijs en filmtheaters en -festivals. Zowel het IFFR als Lantaren/Venster nemen hiertoe initiatieven.

Doekendans

Voor de leniging van het doekentekort zijn de laatste jaren diverse scenario's ontwikkeld. Plannen verschijnen en verdwijnen bijkans met de snelheid van het licht. Verschillende partners vinden elkaar in verschillende combinaties met een gemeenschappelijk doel, daar waar zich nieuwe kansen voordoen. Een leegstaande bioscoop lijkt even mogelijkheden te bieden, of de verwachte verhuizing van een kunstinstelling, of de leegstand in een voormalig havengebied. Soms is de mogelijkheid echter alweer verdwenen voordat het plan goed en wel is uitgewerkt.

Het International Film Festival Rotterdam en Lantaren/Venster lieten al in 1994 het bureau Berenschot onderzoeken wat de meerwaarde zou zijn van een gezamenlijke huisvesting aan de Gouvernestraat, met via het CBK-pand een publieksingang aan de Nieuwe Binnenweg. Berenschot achtte het rendement van de samenwerking in deze constellatie gering en stelde twee goedkopere alternatieven voor: ofwel de huidige filmaccommodatie van Lantaren/Venster uitbreiden en het IFFR elders in het centrum huisvesten, met daarbij als nadeel dat zou worden geïnvesteerd in een oud en excentrisch gelegen pand. Ofwel omvorming van L/V tot een theatercentrum, en daarnaast stichting van een nieuw 'centrum voor film en media' in de stad waarin zowel het IFFR als de vertoningsfunctie van L/V worden ondergebracht. De stijgende publieke belangstelling voor kunstzinnige film rechtvaardigde volgens Berenschot een investering van de overheid, die bovendien om die reden relatief bescheiden zou kunnen blijven.

In 1996 ontwikkelde Lantaren/Venster het plan 'Venster aan de rivier', waarin zij aangaf weg te willen van de locatie aan de Gouvernestraat, enerzijds vanwege de noodzaak de ruimte voor film uit te breiden tot zes doeken en de vertoningskwaliteit te verbeteren, en anderzijds om het theater een hogere mate van zichtbaarheid in de stad te geven. Tegelijkertijd lag er een plan van het IFFR voor een 'Internationaal Centrum voor Film en Media', waarin naast de continuering van bestaande activiteiten onder meer was voorzien in vier goed geoutilleerde filmzalen voor de vertoning van de festivalfilms die Rotterdam doorgaans niet bereikten. Vertoning van deze films, bijvoorbeeld Chinese of Turkse, achtte het IFFR met name voor de niet-Nederlandse bevolkingsgroepen in Rotterdam van belang.

Aangezien veel van hun doelstellingen overeenkwamen sloegen het IFFR en L/V de handen ineen. Hun gezamenlijke plannen werden achtereenvolgens op verschillende leegstaande bioscopen in het centrum geprojecteerd, zoals Thalia en Calypso. Deze laatste mogelijkheid leek uiterst reëel op het moment dat het OBR deze zomer opdracht kreeg dit programma samen met de initiatiefnemers uit te werken. Echter, de tekeningen waren bij wijze van spreken nog nat, toen de bioscoop onlangs werd verkocht aan een private partij. Dat hoeft niet te betekenen dat het plan direct van de baan is, aangezien de onderste lagen van het gebouw een publieksfunctie zullen moeten krijgen.

4. Scenario's voor verbetering

Mogelijkheden

De RKS ziet vijf mogelijke scenario's ter oplossing van het doekenprobleem. Momenteel ligt een drietal voorstellen op tafel, aangedragen door diverse partijen, die alle op enigerlei wijze zouden kunnen voorzien in uitbreiding van de vertoningsmogelijkheden voor kunstzinnige film in brede zin.

Deze drie zijn opgenomen in de nu voorliggende lijst investeringsvoorstellen:

1. De bouw van twee extra filmzalen bij Lantaren/Venster in de Gouvernestraat;
2. De plannen van theater Zuidplein voor een multiculturele filmprogrammering.
3. De stichting van een nieuw centrum voor Fotografie, Film en Nieuwe Media in het Las Palmas-gebouw op de Kop van Zuid, ook wel het 'Huis der Illusies' genoemd,¹¹ met als belangrijkste element in dit kader de mogelijke komst van het Nederlands Filmmuseum naar Rotterdam. Daarnaast is sprake van een planvariant waarin de filmzalen van L/V, al of niet samen met de theaterfunctie, eveneens worden opgenomen in dit complex.¹²

Het vierde scenario komt niet op de investeringslijst voor, maar is zoals beschreven het afgelopen jaar wel aan de orde geweest bij het zoeken naar nieuwe bestemmingen voor leegstaande bioscopen in de stad:

4. De verhuizing van Lantaren/Venster naar (de locatie van) Calypso en het tevens daar huisvesten van het International Film Festival Rotterdam.

Daarnaast is er een andere optie te bedenken voor leniging van het doekentekort, die waarschijnlijk relatief weinig overheidsinvestering vraagt, namelijk de interesse wekken van een onafhankelijke bioscoopexploitant voor artfilm uit een andere stad om in Rotterdam op commerciële basis een arthouse op te zetten. Bijvoorbeeld in een van de leegstaande bioscopen aan de Kruiskade, waar behoefte is aan vitalisering door nieuwe publieksfuncties. Een vijfde scenario dus:

5. Een commercieel te exploiteren arthouse cinema met drie of vier zalen, bij voorkeur in de omgeving Kruiskade-Schouwburgplein.

Voor deze optie kunnen de cijfers uit het vertoningsonderzoek van de RKS, met wellicht aanvullend marktonderzoek, als uitgangspunt dienen. Ervan uitgaande dat een arthouse in de exploitatie zelfbedruipend is, zou alleen in een bescheiden bijdrage in de stichtingskosten moeten worden voorzien ter stimulering van deze ontwikkeling.

5. Prioriteiten en argumenten

De keuze voor investering in een of meer van deze plannen wordt bepaald door een samenspel van prioriteiten en kansen, waarbij enerzijds kunsthoudelijke en maatschappelijke argumenten een rol spelen en anderzijds financiële overwegingen, de mogelijkheid snel te kunnen handelen, en het Rotterdamse ambitieniveau. De volgende redeneringen kunnen worden opgezet om te komen tot een keuze.

¹¹ Initiatiefnemers van dit plan zijn het Nederlands Foto Instituut, Nederlands Foto Archief, Nederlands Fotorestauratie Atelier, V2_Organisatie en het Nederlands Filmmuseum in Amsterdam.

¹² Zie 'Overzicht van investeringsvoorstellen in de kunstensector', najaar 1998.

International Film Festival Rotterdam

Het IFFR is een van de grootste publieksfestivals voor kunstzinnige film ter wereld en staat, door zijn ondersteunende activiteiten op productiegebied als de Cinemart en het Hubert Bals Fonds, tevens bekend als 'the supportive festival'. Het nog immer groeiende, artistieke en publieke succes van het festival versterkt de culturele uitstraling van Rotterdam op nationaal en internationaal niveau.

Tegelijk geeft het festival een economische impuls aan de stad, niet alleen door het gebruik van horeca, hotels en dergelijke tijdens het festival maar ook, in combinatie met andere bekende Rotterdamse culturele voorzieningen, als vestigingsargument voor bedrijven. Het is dus om meer dan alleen culturele redenen essentieel dat het festival in Rotterdam de ruimte heeft om tien dagen per jaar zijn programma te kunnen realiseren, bij voorkeur op een aantal dicht bij elkaar liggende locaties in de stad.

Dit pleit voor de vestiging van een deels gesubsidieerde 'kwaliteitscinema' met zes zalen aan het Kruisplein, bijvoorbeeld op de plek van het oude Calypso, in de onmiddellijke nabijheid van het Pathé-theater op het Schouwburgplein en de Schouwburg zelf. Deze locatie is te meer geschikt omdat het IFFR binnenkort zijn nieuwe en grotere kantoorruimte opent met een directe entree aan het Schouwburgplein. Daarnaast maken de aanwezigheid van het Centraal Station en diverse hotels op loopafstand het Schouwburgplein en omgeving een unieke locatie, waar menig ander internationaal filmfestival jaloers op kan zijn.

De eventuele opname van Lantaren/Venster, inclusief uitbreiding met twee filmzalen, in het Las Palmas plan – een mogelijkheid die door het OBR wordt bestudeerd – zou ook aanleiding kunnen zijn voor het IFFR om zijn kantoren daarheen te verplaatsen. Het Huis der Illusies zou dan de hoofdlocatie van het festival worden. Problematisch daarbij is echter de fysieke afstand tot een andere grote bioscoop waar het programma tevens kan plaatsvinden, of het nu gaat om het bestaande Pathé-theater op het Schouwburgplein of het toekomstige op het Piet Smit-terrein. Ook zijn er bij de Kop van Zuid minder voorzieningen voor transport en verblijf van festivalbezoekers. Over deze mogelijkheid is overigens tot op heden geen overleg geweest tussen het IFFR en de initiatiefnemers van het Huis der Illusies. De kans bestaat dat toevoeging van een dergelijk programma de balans tussen de betrokken disciplines – fotografie, film, nieuwe media – te sterk doet doorslaan naar het medium film.

De uitbreiding van het aantal doeken bij Lantaren/Venster aan de Gouvernestraat zou de programmeringsruimte van het festival zeker vergroten, maar brengt het theater niet dicht bij de huidige hoofdlocaties van het IFFR rond het Schouwburgplein.

Centrum of Zuid

Bij de discussie over eventuele uitbreiding van filmdoeken in Rotterdam moet ook rekening worden gehouden met het vraagstuk van concentratie of spreiding van culturele voorzieningen. Argumenten voor een theater voor kwaliteitsfilm in het centrum zijn te vinden in de ambitie, recent opnieuw vastgelegd in het actieplan *Attractieve Stad*, de bestaande culturele assen en centra van Rotterdam te versterken en de verbindingen tussen de culturele gebieden te verbeteren. De ligging van de Calypso-locatie maakt de keuze voor een filmtheater op deze plek ook in dit opzicht bijzonder aantrekkelijk. De mogelijkheid van een semi-openbare doorgang tussen Kruisplein en Schouwburgplein zou een verbinding creëren met enerzijds het achterliggende Pathé-theater en de Schouwburg, en anderzijds het Nighttown-complex aan de West-Kruiskade en de nu verrijzende Hogeschool voor Muziek en Theater aan het Kruisplein.

Realisatie van het Huis der Illusies op de Kop van Zuid met de huidige vijf betrokken partijen zal een levendige culturele en economische impuls geven aan dat gebied en de impact van het nieuwe Luxor-theater versterken. Wanneer Lantaren/Venster met zes filmzalen daaraan wordt toegevoegd wordt het zwaartepunt voor kunstzinnige filmvertoning in Rotterdam over de rivier getild. Samen met de megabioscoop op het Piet Smit-terrein betekent dit een aanzienlijke verbetering van de culturele infrastructuur op Zuid.

Uit oogpunt van concentratie van culturele voorzieningen lijkt het gebied aan de Gouvernestraat momenteel het minst geëigend voor een investering in een belangrijke culturele publieksfunctie.

Profilering of synergie?

Het eerder genoemde Berenschot-rapport uit 1994 over de toenmalige plannen van L/V en IFFR gaf al aan, dat de combinatie van film en media met theater en dans een problematische is in het licht van investeringen. Een zelfstandig filmtheater met zes zalen, waarin zowel de kunstzinnige als de artfilm worden gedraaid – zowel B als C – heeft meer kansen voor profilering en economisch succes.

Wanneer bij de verplaatsing van het filmprogramma van Lantaren/Venster naar een andere locatie de podiumdisciplines worden meegenomen, vraagt dit in alle gevallen om een hogere investering ter plaatse. Inhoudelijk valt er weinig te zeggen voor de toevoeging van theater en dans aan de disciplines fotografie, film en nieuwe media in het Huis der Illusies. Daarnaast is het thans niet duidelijk wat de meerwaarde is van de huidige combinatie van film- en theaterdisciplines binnen L/V. De beoogde synergie krijgt voornamelijk gestalte in de multidisciplinaire programmering tijdens de festivals. Deze hoeft echter niet afhankelijk te zijn van de constante aanwezigheid van beide disciplines binnen een gebouw.

Bij de gedachtevorming over verhuizing van Lantaren/Venster uit de Gouvernestraat naar een centrumlocatie of de Kop van Zuid zou bekeken moeten worden of de combinatie van film met theater en dans, in de huidige kunstcontext en op de beoogde locatie, een goede is. Aangezien de inkomsten uit film bij L/V de tekorten van theater en dans nu voor een belangrijk deel afdekken, zou vertrek van de filmprogrammering uit het complex financiële consequenties hebben voor de achterblijvende theaterfunctie van L/V. Dit noodzaakt om ook na te denken over de toekomst van het gebouw in de Gouvernestraat als podium voor experimentele dans en theater en hedendaagse muziek, al dan niet in relatie tot de huisvesting van het CAM.

Culturele ambities van Rotterdam

Het Huis der Illusies is een fantastisch plan, dat bij realisering een prachtige etalage zou vormen voor de ambities van Rotterdam op het gebied van film, fotografie en nieuwe media. De combinatie van deze disciplines in een karakteristiek Rotterdams pand zou een grote meerwaarde en allure opleveren voor de ontwikkeling van de Kop van Zuid en de profilering van Rotterdam als moderne cultuurstad. Inhoudelijk is dit voorstel ook zeer interessant en toekomstgericht. Daarnaast wordt het initiatief breed gedragen door het Rotterdamse culturele veld. De haalbaarheid van dit plan dient daarom voortvarend te worden onderzocht.

Mocht het Huis der Illusies letterlijk een mooie illusie blijken, of mocht verplaatsing daarheen van de filmfunctie van L/V toch niet in de rede liggen, dan is het zaak – gelet op de culturele ambities – om in te zetten op de totstandkoming van een hoogwaardig theater voor kunstzinnige film en artfilm met tenminste zes zalen in het centrum van de stad. De locatie van het oude Calypso lijkt daarvoor de gunstigste perspectieven te bieden, maar veel is op dit punt nog onzeker.

Aan uitbreiding van Lantaren/Venster op de huidige locatie kleven bewaren van excentrische ligging, onvoldoende ruimte voor profilering als theater voor kwaliteitsfilm, en geringe mogelijkheid tot daadwerkelijke verbetering van de accommodatie voor kunstzinnige filmvertoning wegens de ouderdom van het pand. Tegelijkertijd lijkt dit in termen van geld en tijd op dit moment de meest haalbare optie, maar het betekent wel een fikse bijstelling van de culturele ambities van Rotterdam.

Multicultureel

Theater Zuidplein heeft in zijn verbeterings- en uitbreidingsplan een voorstel opgenomen voor een klein theater waarin films uit herkomstlanden kunnen worden gedraaid. Weliswaar programmeert Lantaren/Venster steeds vaker deze films, onder andere in het recente Mediterannée-programma, maar het blijkt dat de meeste bewoners van Zuid de oversteek over de rivier hiervoor niet gemakkelijk maken. Theater Zuidplein verwacht met deze, meer laagdrempelige programmering nieuwe bezoekers binnen te halen, die en passant zullen worden geconfronteerd met andere cultuuruitingen als beeldende kunst en theater. Voor de programmering van de filmzaal beoogt Theater Zuidplein een samenwerking aan te gaan met Lantaren/Venster en het filmfestival.

De locaties en profielen van L/V en Zuidplein zijn zo uiteenlopend, dat het aanspreken van een groter publiek voor niet-westerse, niet-Amerikaanse films zeker tot de mogelijkheden behoort. De verschillende invalshoeken voor programmering, enerzijds vanuit cultuurinhoudelijke motieven, anderzijds vanuit de bevolkingsgroepen op Zuid, kunnen elkaar versterken. De eerste gesprekken tussen Theater Zuidplein en Lantaren/Venster over mogelijke samenwerking waren positief.

Realisatie van een multicultureel filmprogramma in Theater Zuidplein lijkt, als onderdeel van het totale plan voor een Multicultureel Kunstencentrum, een relatief bescheiden investering te vragen. Deze zou in het licht van de huidige prioriteiten voor cultuurbeleid niet achterwege mogen blijven, ongeacht de uitvoering van andere plannen op filmgebied.

Een rol voor de markt

Wanneer een onafhankelijke bioscoopexploitant inderdaad in Rotterdam een theater begint, en daarin de programmering van artfilm en bijvoorbeeld reprises van beroemde oudere films voor zijn rekening neemt, kan het kunstzinnige filmaanbod in de zalen van Lantaren/Venster worden getoond. Omdat de artfilm commercieel gezien het meest rendabele deel van de programmering is heeft dat tot gevolg dat de inkomsten uit film voor L/V zullen teruglopen. Een ander nadeel van dit scenario is dat de versnippering van doeken voor het IFFR-programma hiermee niet wordt opgelost.

Financiën en tempo

De nu voorliggende plannen verschillen sterk, niet alleen in de hoogte van de benodigde investering maar ook in het zicht op realisatie op korte termijn. In termen van geld en tijd scoren 'Calypso' en het Huis der Illusies negatief. Uitvoering van de Calypso-variant is vrijwel zeker afhankelijk van samenwerking met een particuliere partner. Voorwaarde voor de totstandkoming van het Huis der Illusies is de betrokkenheid van de rijksoverheid. Tenslotte vergen beide plannen veel ontwikkelingstijd en relatief hoge investeringen.

Of er in dit vraagstuk een rol voor de markt is weggelegd moet nog blijken. En een bescheiden multicultureel filmprogramma in Theater Zuidplein, hoe waardevol ook, biedt geen oplossing voor het nijpende doekenprobleem voor de kunstzinnige film in Rotterdam.

Van alle mogelijkheden is de toevoeging van twee zalen in de Gouvernestraat het meest concreet, het goedkoopst, het minst afhankelijk van andere partners dan de gemeente, en daardoor op korte termijn het meest haalbaar.

6. Conclusies

Het onderzoek van de RKS laat zien dat Rotterdam in verhouding tot andere grote steden het laagste aantal doeken en stoelen voor kunstzinnige en artfilm per inwoner heeft. Dit terwijl het publiek voor deze films stijgt en het aanbod van de distributeurs de huidige vertoningscapaciteit van Rotterdam ver te boven gaat. Een uitbreiding met in elk geval twee doeken kan de problemen van vraag en aanbod die door het huidige doekentekort worden veroorzaakt voorlopig oplossen. De verschillende scenario's voor uitbreiding van het doekenbestand overziend komt de RKS aan de hand van bovenstaande redeneringen tot de volgende conclusies.

De 'rol voor de markt' (scenario 5), een arthouse cinema op commerciële basis, zou bij realisatie de gewenste leniging van het doekentekort opleveren en vraagt weinig overheidsinvestering. Het scoort redelijk op profilering van kwaliteitsfilm in de stad en versterking van de centrumfunctie (mits het theater in de buurt van Kruiskade-Schouwburgplein komt te staan), maar laag op het punt van culturele ambities en versterking van het multiculturele filmprogramma, en zeer negatief in termen van tijd, omdat deze mogelijkheid nog niet onderzocht is. Ook voor het IFFR is dit een minder gunstig scenario vanwege de versnippering van festivallocaties. Tenslotte zal het consequenties hebben voor de exploitatie van L/V.

Een multicultureel filmprogramma in Theater Zuidplein (scenario 2) is vooral van waarde voor de verschillende bevolkingsgroepen op Zuid en voor verruiming van het aanbod van niet-westerse film in Rotterdam. In dat kader past het in de culturele prioriteiten van de stad, zonder een al te hoog ambitieniveau te hebben. Financieel lijkt het te overzien en de factor tijd is hier minder van belang, aangezien het geen oplossing biedt voor het doekentekort van de kunstzinnige film en het filmfestival.

Het 'Huis der Illusies' (scenario 3) heeft in het perspectief van de Rotterdamse culturele ambities een hoge prioriteit en zou de culturele infrastructuur van Rotterdam-Zuid aanzienlijk versterken. Zonder toevoeging van extra filmzalen biedt dit echter nauwelijks soelaas voor het doekentekort. Gebeurt dit wel, dan zou het Las Palmas gebouw een sterk profiel kunnen krijgen als kwaliteitscinema. Dit kan echter strijdig zijn met de intentie een evenwichtig, multidisciplinair huis voor fotografie, film en nieuwe media te maken. Hetzelfde gaat op voor verplaatsing van de hoofdlocatie voor het IFFR naar dat pand, met als bijkomend nadeel de ruimtelijke afstand tot andere vertoningsmogelijkheden. Tenslotte zijn tijdpad en financiering bij deze optie nog zeer onzeker.

Een groot theater voor kwaliteitsfilm in de omgeving van het Schouwburgplein en de Kruiskade, bijvoorbeeld op de Calypso-locatie (scenario 4), biedt op vrijwel alle fronten voordelen. Zeker wanneer op begane grondniveau horecavoorzieningen worden toegevoegd – een filmcafé bijvoorbeeld – zou een 'cultiplex' kunnen ontstaan dat de culturele en uitgaansfunctie van dit belangrijke centrumgebied versterkt, een sterk profiel kan ontwikkelen als huis voor kunstzinnige en artfilm met bijbehorende economische voordelen, en een perfecte locatie biedt voor de activiteiten van het IFFR tijdens en na het festival. De potentiële uitstraling van deze plek past eveneens binnen een hoog cultureel ambitieniveau. Met tenminste zes zalen biedt het zeker een oplossing voor het doekenprobleem en creëert daarmee tevens meer ruimte voor de programmering van multiculturele film. Tegelijkertijd is het voorlopig van alle scenario's het grootste luchtkasteel.

Tenslotte de uitbreiding van Lantaren/Venster met twee filmzalen (scenario 1). Dit scoort laag uit het oogpunt van concentratie van culturele voorzieningen in het centrum en de hoge culturele ambities die Rotterdam, mede in het kader van Culturele Hoofdstad, op dit moment heeft. Het biedt ook de minste kansen voor profilering als filmtheater en voor daadwerkelijke kwaliteitsverbetering in de accommodatie. Ook voor het IFFR is dit vanwege de huidige ligging een minder gunstig scenario. Het plan heeft echter op moment in termen van tijd en geld de beste kansen voor realisatie. Daarmee zou in ieder geval het doekentekort van Rotterdam voor de komende tijd gelenigd zijn en tevens de wereldfilmprogrammering versterkt.

7. Advies

De RKS adviseert de gemeente Rotterdam de vertoningscapaciteit voor kunstzinnige en artfilm in de stad uit te breiden met in elk geval twee doeken. Hiervoor zijn verschillende scenario's de revue gepasseerd. Het is belangrijk dat de gemeente zich bij de keuze voor een van deze opties laat leiden door de toekomst en niet door het verleden. Gezien de culturele ambities van Rotterdam mag de lat daarbij niet te laag worden gelegd. Tegelijkertijd dient ervoor te worden gewaakt dat het najagen van die ambities resulteert in het langdurig uitstel van de uitbreiding van vertoningscapaciteit voor kunstzinnige film in Rotterdam. Snelheid van besluitvorming is geboden: de benoeming tot Culturele Hoofdstad in 2001 schept verplichtingen en de stad wacht al jaren op leniging van het doekentekort.

Realisatie van een centrum voor kwaliteitsfilm met zes zalen nabij het Schouwburgplein heeft de voorkeur van de RKS. Wanneer hierover voor 1 februari 1999 geen zekerheid te verkrijgen is adviseert de RKS te kiezen voor de minst interessante, maar meest pragmatische variant: investeren in de uitbreiding van het Lantaren/Venster complex in de Gouvernestraat met twee filmzalen.

FILMVERTONING IN ROTTERDAM

Bijlage

Rotterdamse Kunststichting

November 1998

ONDERZOEK NAAR HET FILMVERTONINGSKLIMAAT VAN ROTTERDAM

In de volgende paragrafen wordt de Rotterdamse situatie voor filmvertoning behandeld, afgezet tegen de landelijke ontwikkelingen.

Inhoud

§ 3.1. <i>Het begrip kunstzinnige film</i>	2
♦ aanzet tot definiëring	
♦ werkschrijving	
♦ begrippen	
§ 3.2. <i>Het doekentekort</i>	3
§ 3.3. <i>Het bioscoopbezoek</i>	4
♦ stijging	
§ 3.4. <i>Inwoners - doeken - stoelen</i>	6
§ 3.6. <i>Profiel publiek kunstzinnige film</i>	10
♦ marktonderzoek	
Samenvatting en conclusies	11
Bronvermelding	12

Door **Jamain Brigitha** in opdracht van de *Rotterdamse Kunststichting*, juli 1998.

Begeleiding en redactie Christine de Baan, beleidsmedewerker film en video van de *Rotterdamse Kunststichting*.

§ 3.1. Het begrip kunstzinnige film

Aanzet tot definiëring

Het definiëren van de term *kunstzinnige film* is tamelijk lastig. In 1986 hebben J. Faasse en H. Ganzeboom in opdracht van het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur een onderzoek verricht, genaamd *Film en Publiek*.¹ Het onderzoek had als doel tot een definitie te komen voor het begrip kunstzinnige film. 17 Nederlandse deskundigen filmgebied gaven 48 films een beoordeling op hun kunstzinnigheid volgens een schaal van 1 tot 5. De omschrijving van het begrip kunstzinnigheid maakte volgens de onderzoekers 'het nodige los'.

Een deel van de deskundigen vond een film kunstzinnig wanneer deze *vernieuwend*, dan wel *origineel* qua vorm en inhoud was. Ook plaatste men het begrip kunstzinnigheid tegenover 'commercieel': *een kunstzinnige film is een film die geen kans krijgt in de grote bioscopen, omdat hij geen concessies doet aan de smaak van een breed publiek*.²

Anderen spraken liever in termen van *goed* of *slecht*. Dit bood volgens de onderzoekers echter weinig soelaas: *de beoordeling van films wordt er niet minder subjectief door en het aantal connotaties dat aan het woord 'goed' is verbonden, is zo mogelijk nog groter dan de bijbetekenissen die aan 'kunstzinnig' worden gehecht*.³

Uit het onderzoek *Film en Publiek* kan geconcludeerd worden dat de meningen over de term kunstzinnigheid verdeeld zijn en dat men geen sluitende definitie kan geven. Het is moeilijk om een scherpe grens te trekken tussen wel of niet kunstzinnig. Als het echter om de beoordeling en rangschikking van kunstzinnige films gaat, bereikt men - min of meer onafhankelijk van elkaar - een grote mate van **consensus**.

Werkomschrijving

De *Associatie van Nederlandse Filmtheaters* (ANF) heeft in haar nota uit 1988 *Naar een Toekomst voor de Kunstzinnige Film 1988 - 1992* een werkomschrijving gemaakt voor het begrip kunstzinnige film. Hierin worden films gerangschikt naar mate van kunstzinnigheid. Binnen dit kader worden de meest *populaire* films aan de ene kant van het spectrum geplaatst. Hieronder verstaat men *commercieel* goed lopende films die aansluiten bij de in kwantitatieve zin dominerende filmische **normen**. Aan de andere kant plaatst men de films die de eigentijdse *avant-garde* vertegenwoordigen. Deze films wijken het meest af van de gangbare normen en zijn voor een *klein publiek* aantrekkelijk.

1. De populaire film: deze beantwoordt volledig aan de normen, is geschikt voor het grootste publiek en kan commercieel bij uitstek rendabel worden geëxploiteerd en gedistribueerd.

2. De kwaliteitsfilm: deze wijkt slechts op een enkel aspect licht af van de normen en is nog voor een zo groot mogelijk publiek aantrekkelijk dat exploitatie door een gewone bioscoop zeer goed mogelijk is. Distributie op commerciële basis.

3. De arthouse film: deze wijkt op meerdere punten sterker af van de gangbare normen maar is door een voldoende geprofileerde bioscoop nog rendabel te vertonen. Derhalve kleinschalig te distribueren op commerciële basis.

4. De kunstzinnige film in engere zin: deze wijkt af op een aantal punten sterk af van de gangbare normen en trekt zo weinig publiek dat in het gunstigste geval een aantal films en vertoningplaatsen gezien de kosten door de inkomsten vergoed kunnen worden. Wordt in filmtheaters en filmhuizen vertoond en gedistribueerd door gesubsidieerde distributeurs.

5. De hedendaagse avant-garde film: deze wijkt op de meeste aspecten totaal af van de gangbare normen en trekt de meest ingewijde of cinefiele toeschouwers, zodat hij niet zonder subsidie vertoond kan worden bij normale toegangsprijzen. Wordt in filmtheaters en filmhuizen vertoond, maar ook in musea. Heeft een belangrijke laboratoriumfunctie voor de gehele cinematografie en is bij uitstek het type film waarin een creatieve uitwisseling van concepten met andere kunstdisciplines kan plaats vinden. Er is hier sprake van gesubsidieerde distributie.⁴

¹ J. Faasse en H. Ganzeboom. *Film en Publiek*. Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur - Afdeling Culturele Zaken (Rijswijk 1986).

² ibidem.

³ ibidem.

⁴ De Associatie van Nederlandse Filmtheaters. *Naar een Toekomst voor de Kunstzinnige Film 1988 - 1992* (Amsterdam 1988), blz. 7.

Naast deze rangschikking naar mate van kunstzinnigheid geeft het ANF tevens een omschrijving voor de zogenaamde **historisch waardevolle film**:

Tenslotte moet nog het verband genoemd worden dat bestaat tussen de kunstzinnige film en de historisch waardevolle film. Sommige historisch waardevolle films zijn ook nog kunstzinnig, voor andere geldt dat niet. Die zijn populair of niet in te delen op het zojuist genoemde continuüm. Voor deze nota is het belangrijkste dat beide beschouwd moeten worden als cultureel hoog goed dat voor zijn voortbestaan bescherming en stimulering behoeft.⁵

De begrippen 'kunstzinnige film' en 'filmtheater'

Het begrip 'kunstzinnige film' dat in het vervolg van deze notitie wordt gehanteerd betreft hoofdzakelijk het filmaanbod in de categorieën 3. en 4. van het ANF. Daarnaast een klein gedeelte van categorie 5., dat qua toegankelijkheid en techniek in aanmerking komt voor reguliere vertoning, en van de 'historisch waardevolle film'. Wanneer er sprake is van 'filmtheaters' gaat het om bioscopen en filmhuizen waar de kunstzinnige film als hiervoor omschreven wordt geprogrammeerd.

§ 3.2. Het doekentekort

Misschien wist u het nog niet, maar bioscopen meet men in 'doeken' en 'stoelen'. Een doek staat voor de zaal waarin een film gedraaid kan worden, de stoelen voor het maximum aantal bezoekers dat van de vertoning kan genieten. In Amsterdam is er al jaren sprake van een doekentekort: er zijn te weinig zalen, of teveel films, het ligt eraan hoe je het bekijkt. Dat betekent dat sommige films noodgedwongen op de plank blijven liggen, en dat de films die wel gedraaid worden al snel weer plaats moeten maken voor nieuwe titels. Dat is vervelend voor de filmindustrie, maar ook voor het publiek. Films verdwijnen soms net zo snel van de bioscooppladder als ze er - met lovende woorden en al - in verschenen. Vaak zijn dat toch films die beter verdienen dan zo'n roemloze opkomst en ondergang. De oplossing voor dit probleem is natuurlijk simpel: er moeten meer doeken komen. En wel zo snel mogelijk...⁶

Bovenstaande woorden uit de Filmkrant geven precies weer waar de knelpunten liggen op het gebied van de vertoning in Amsterdam. Deze situatie komt echter niet alleen in de hoofdstad voor, maar in heel Nederland. Donald Bleijleve heeft in zijn onderzoek *Film als object van kunst* het probleem van het doekentekort al in 1992 beschreven. Het rapport verscheen in opdracht van het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur en was een *onderzoek naar de knelpunten tot de distributie van de kunstzinnige film in Nederland*.⁷ Bleijleve concludeert dat er een discrepantie ligt in de **verhouding** tussen het aantal kunstzinnige films dat jaarlijks in Nederland wordt uitgebracht en het aantal beschikbare doeken. Er is sprake van een **capaciteitsprobleem**. Kunstzinnige films hebben niet de ruimte om goed te kunnen staan. Er is te weinig gelegenheid voor prolongatie en hervertoning. Het volgende rekensommetje van Leo Hannewijk, programmeur van het filmtheater *Lantaren/Venster* in Rotterdam, geeft dit capaciteitsprobleem weer:

De druk van distributeurs van art-films op Lantaren/Venster is groot, terwijl haar capaciteit beperkt is. Gesteld dat een film gemiddeld 4 weken wordt vertoond, dan is de totale capaciteit: drie zalen x 52 weken + 156 speelweken. Er is dus plaats voor 36 films (156 : 4 speelweken), terwijl er jaarlijks ongeveer 60 films op grond van hun artistieke kwaliteit en verwacht publieksbereik voor programmering in aanmerking komen.⁸

Leo Hannewijk is van mening dat voor Lantaren/Venster een uitbreiding naar minimaal zes - bij voorkeur zeven doeken - met een totale capaciteit van minimaal 750 stoelen nodig is. Om het probleem van het doekentekort op te lossen dient volgens Bleijleve *het aantal doeken binnen de al aanwezige vertoningplaatsen te worden uitgebreid, of het aantal uit te brengen films dient te worden beperkt*.⁹ Bleijleve geeft voorkeur aan de eerste oplossing, maar een combinatie zou ook kunnen werken. Voor een optimale vertoningssituatie moet er een goede afstemming zijn tussen het aanbod en de vertoning van kunstzinnige films. In de volgende paragrafen zal aan de hand van cijfers en tabellen dieper worden ingegaan op het vertoningprobleem.

⁵ idem, blz. 7.

⁶ De Filmkrant. *Bioscopen in Amsterdam. Alles wordt beter.* nr. 181 - september 1997.

⁷ Bleijleve, D., *Film als object van Kunstbeleid*. Onderzoek in Opdracht van WVC naar knelpunten met betrekking tot de distributie en vertoning van de kunstzinnige film in Nederland (Amsterdam 1992).

⁸ Leo Hannewijk. *Betere Kansen voor de vertoning van de kunstzinnige film in Rotterdam: een strategische verkenning*. Onderzoek in het kader van de Tweede Fase Opleiding Management Culturele Instellingen. Hogeschool voor de Kunsten Utrecht - Centrum voor Kunst & Media Management (Utrecht 1993), blz. 7.

⁹ idem, blz. 25.

§ 3.3. Het bioscoopbezoek

Hieronder volgt een aantal tabellen met het doel inzicht te krijgen in de Rotterdamse vertoningssituatie. Er wordt hier een vergelijking gemaakt met de steden Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Nijmegen.

[Tabel 1.] Bezoekcijfers bioscopen (inclusief filmtheaters) met minimaal 70.000 bezoekers (x 1000)

Jaar	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Amsterdam	2.275	2.486	2.314	2.355	2.268	2.701	2.658	2.639	2.660	2.656
Rotterdam	1.161	1.216	1.210	1.233	1.122	1.367	1.460	1.448	1.550	1.712
Den Haag	1.010	1.066	994	995	888	1.081	1.136	1.362	1.491	1.672
Utrecht	852	898	820	836	766	909	916	902	857	995
Nijmegen	346	398	354	355	328	373	369	403	395	439
Totaal	5.644	6.064	5.692	5.774	5.372	6.431	6.539	6.754	6.953	7.474

Bron: Nederlandse Federatie voor de Cinematografie, Amsterdam, 1998.

Er is sprake van een stijgend bezoekersaantal in de Nederlandse bioscopen. In bovenstaande steden is het aantal bezoekers in 1997 ten opzichte van 1988 met 32,4% gestegen.

[Tabel 2.] Bezoekcijfers A-theaters aangesloten bij het ANF¹⁰

Jaar	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Amsterdam									
- Desmet	49.125	53.147	75.360	66.727	66.167	58.799	61.234	60.067	56.440
- Rialto	64.896	56.898	41.864	44.979	48.961	51.231	53.253	54.169	62.468
Rotterdam									
- Lantaren/Venster	57.015	55.037	40.000	76.284	85.090	72.607	78.869	84.268	73.283
Den Haag									
- Haags Filmhuis	44.650	35.602	55.895	51.542	56.130	68.215	68.287	68.265	64.432
Utrecht									
- 'T Hoogt	35.213	33.172	48.775	55.537	54.367	58.665	52.741	57.385	62.813
Nijmegen									
- Cinemariëburg	54.000	58.664	61.391	64.229	72.671	73.299	75.826	94.864	112.037
Totaal	304.899	292.520	323.285	359.298	386.386	382.816	390.210	419.018	431.473

Bron: Associatie Nederlandse Filmtheaters, Amsterdam, 1998.

Ook bij de A-theaters voor de kunstzinnige film is er sprake van een stijgend bezoekersaantal. Het aantal bezoekers is in bovenstaande filmtheaters in 1997 met 41,5% gestegen ten opzichte van 1989.

¹⁰ Onder 'A-theaters' verstaat men de grote filmtheaters en onder 'B-theaters' de middelgrote filmtheaters.

Stijging

Uit deze tabellen blijkt dat het bioscoopbezoek de laatste tien jaar met gemiddeld 37% is gestegen. Opvallend is dat het bezoek aan de filmtheaters een relatief grotere stijging vertoont. De malaise van de jaren tachtig is voorbij. Een oorzaak hiervoor is dat Nederlanders een hoger besteedbaar inkomen en meer vrije tijd hebben. Daarnaast spelen de investeringen in verbeteringen van accommodaties en service in de bioscopen een grote rol in het aantrekken van meer bezoekers.

Op dit moment heeft het Franse *Chargeurs* concern het grootste aandeel commerciële bioscopen in Nederland. Het concern heeft met haar bioscoopketen *Pathé* een monopoliepositie opgebouwd. *Chargeurs* heeft de afgelopen jaren in Nederland, zo ook in Rotterdam, vele zogenaamde **multiplexen** neergezet. Een multiplex is een modern uitgeruste bioscoop met minstens zes tot acht zalen. In een multiplex zijn allerlei zaken te vinden die het zo aantrekkelijk mogelijk moeten maken om naar de bioscoop te gaan. Voorbeelden hiervan zijn comfort, optimale vertoningcondities zoals een *Dolby* geluidswaergave, horecavoorzieningen en goede parkeergelegenheid. Bioscoopcomplexen met meer dan 10 zalen worden ook als **megabioscoop** aangeduid. In de praktijk worden de termen 'multiplex' en 'megabioscoop' ook wel door elkaar gebruikt.

Door de komst van de multiplexen in Nederland zijn veel commerciële bioscopen gesloten. In Rotterdam zijn dit *Alhambra*, *Calypso*, *Corso* en *Thalia*. Bioscopen die niet hebben geïnvesteerd in verbetering van de accommodaties en vertoningfaciliteiten zien een teruggang in de bezoekerscijfers. Door het wegvallen van *Calypso* is er in Rotterdam een gat ontstaan voor de *arthouse film*.¹¹ Ook landelijk gezien, is er een groot gebrek aan vertoningruimte voor dit soort films. Bij de commerciële bioscopen speelt tevens het probleem van het zogenaamde 'dubbeldraaien'. Films als *Independence Day* en *Deep Impact* draaien in drie bioscopen tegelijk. Door het feit dat deze films veel plaats innemen, beperken zij nog meer de diversiteit in het aanbod.

Aan het begin van de jaren negentig besloten de grotere filmtheaters voor de kunstzinnige film ook over te gaan tot **professionalisering** om meer publiek aan te trekken. De volgende tekst geeft dit duidelijk weer:

Ook aan de publiekszijde zijn veranderingen waar te nemen. Nam het publiek in de pioniersfase van de filmhuizen nog genoeg met een gebrekkige accommodatie, een slechte (16mm) projectie en 'bierkratjes als stoelen' om maar de nieuwste film van Godard, Straub, Fassbinder of Wenders te kunnen zien, tegenwoordig stelt het publiek aan filmtheaters hoge eisen aan zowel projectie, sfeer, comfort en publiciteit. De meeste filmtheaters hebben fors geïnvesteerd in deze zaken en vrijwilligers zijn vervangen door betaalde medewerkers. Posten die zwaar drukken op de begroting. Het merendeel van de filmtheaters is dan ook gedwongen om een meer publieksgerichte programmering te voeren om de begroting sluitend te krijgen. Deze programmering, en de investeringen in gebouw en personeel, hebben zeker tot de stijgende bezoekerscijfers van de filmtheaters en daarmee tot een versterking van de inkomensvormende functie.¹²

De meeste grote filmtheaters nemen na de komst van de multiplexen geen afwachtende houding aan. Velen hebben plannen voor uitbreiding in de vertoningmogelijkheden. Volgens Henk Bitter, programmeur van het *Filmhuis* in Arnhem, hoeft je niet bang te zijn dat bij uitbreiding van het aantal filmzalen, het publiek achter zal blijven. Integendeel: "Succes creëert succes."

¹¹ Zie de *werkomschrijving kunstzinnige film* van de Associatie Nederlandse Filmtheaters, blz. 2.

¹² Leo Hannewijk. *Betere Kansen voor de vertoning van de kunstzinnige film in Rotterdam: een strategische verkenning*. Onderzoek in het kader van de Tweede Fase Opleiding Management Culturele Instellingen. Hogeschool voor de Kunsten Utrecht - Centrum voor Kunst & Media Management (Utrecht 1993), blz. 14.

§ 3.4. Inwoners - doeken - stoelen

In deze paragraaf wordt de relatie tussen het aantal inwoners, doeken en stoelen in de steden Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Nijmegen en Rotterdam onderzocht.

[Tabel 3] Inwoners per stad

Stad	aantal inwoners	afgerond
1. Amsterdam	718.091	720.000
2. Rotterdam	592.000	600.000
3. Den Haag	441.500	440.000
4. Utrecht	235.000	240.000
5. Nijmegen	147.172	150.000
Totaal	2.133.763	2.150.000

Bron: Staatsalmanak 1998.

[Tabel 4] Doeken en stoelen voor de kunstzinnige film

Stad	Doeken	Stoelen	Totaal stoelen
1. Amsterdam			
- Cinecenter	4	113/106/103/52	374
- De Uitkijk	1	170	170
- Desmet	2	220/87	307
- Kriterion	2	204/114	318
- Rialto	2	157/139	296
- The Movies	4	177/104/60/56	397
- Melkweg	1	93	93
- Meervaart	1	85	85
subtotaal	17	>	2.013
2. Den Haag			
- Haags Filmhuis	3	121/54/52	227
- Babylon ¹³	2	236/114	350
subtotaal	5	>	557
3. Rotterdam			
- Lantaren/Venster	4	186/103/86/65	440
subtotaal	4	>	440
4. Utrecht			
- 'T Hoogt	3	126/68/49	243
- Springhaver theater	2	110/49	159
subtotaal	5	>	402
5. Nijmegen			
- Cinemariënborg	4	180/80/50/30	340
subtotaal	4	>	340
Totaal	33	>	3.752

Bron: Associatie Nederlandse Filmtheaters, Europa Cinema's en Nederlandse Federatie voor de Cinematografie, 1998.

¹³ Babylon heeft 3 doeken, de grootste zaal heeft 301 stoelen, waarin grote publieksfilms als *Titanic* vertoond worden. In de andere twee zalen worden kunstzinnige films vertoond.

[Tabel 5] Capaciteit voor vertoning van de kunstzinnige film (doeken en stoelen per stad en inwoner)

Stad	Inwoners	Doeken	Stoelen	Stoel p. inw. (x1000)
1. Amsterdam	720.000	17	2.013	2,79
2. Nijmegen	150.000	4	340	2,31
3. Utrecht	240.000	5	402	1,68
4. Den Haag	440.000	5	557	1,26
5. Rotterdam	600.000	4	440	0,73
Totaal	2.150.000	33	3.752	8,77

Bron: Samengevoegde gegevens uit tabel 3 en 4.

Amsterdam heeft in verhouding tot de andere steden het meeste aantal doeken en stoelen voor de kunstzinnige film per 1000 inwoners (2,79). Nijmegen, met het laagste inwonertal, komt op de tweede plaats (2,31). Utrecht op de derde plaats (1,68). Den Haag op de vierde (1,26) en Rotterdam, met het op één na hoogste inwonertal, op de laatste plaats (0,73). Per duizend inwoners zijn er in bovenstaande steden gemiddeld 1,75 stoelen. Rotterdam zit ver onder dit gemiddelde.

Uit deze gegevens kan geconcludeerd worden dat Rotterdam in vergelijking met de andere grote steden een uitzonderlijk lage capaciteit heeft voor de vertoning van de kunstzinnige film.

[Tabel 6] Bezoekcijfers bioscopen (inclusief filmtheaters) en bezettingsgraad (aantal bezoekers per stoel) in 1997

Stad	doeken*	stoelen*	bezoek*	inwoners**	S/I	BG
1. Amsterdam	34	7.678	2.656.106	715.148	11	346
2. Utrecht	14	2.847	954.860	233.951	12	335
3. Rotterdam	16	5.248	1.712.081	589.987	9	326
4. Den Haag	22	5.307	1.671.794	442.159	12	315
5. Arnhem/Nijmegen ***	17	3.977	962.447	282.166	14	242
Totaal	103	25.057	7.957.288	2.263.411	58	1.664

Bron: Nederlandse Federatie voor de Cinematografie, Amsterdam, 1998.

* doeken en stoelen betreft alleen leden Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten (NVB), situatie 31/12/97
bezoek is inclusief ANF-theaters voor de kunstzinnige film.

** inwoners op 1-1-'97 (Bron: CBS).

*** geen afzonderlijke gegevens beschikbaar voor Nijmegen.

S/I aantal stoelen per inwoner x 1000 (afgeronde cijfers)

BG aantal bezoekers per stoel (afgeronde cijfers)

Aantal stoelen per duizend inwoners

Arnhem en Nijmegen hebben samen het hoogste aantal stoelen per duizend inwoners, namelijk 14. Utrecht en Den Haag hebben beide 12 stoelen per 1000 inwoners. Amsterdam heeft 11 stoelen per 1000 inwoners. Rotterdam heeft het laagste aantal stoelen per duizend inwoners, namelijk 9.

Bezettingsgraad

In het jaar 1997 had Amsterdam de hoogste bezettingsgraad. Het aantal bezoekers per stoel is 346. Utrecht staat op de tweede plaats (335), Rotterdam op de derde (326), Den Haag op de vierde (315), Arnhem en Nijmegen (242) staan op de laatste plaats.

Uit deze cijfers blijkt dat er in Rotterdam een ruime belangstelling bestaat voor film, terwijl de stad het laagste aantal stoelen per 1000 inwoners heeft.

§ 3.5. Gesubsidieerde distributie

In het Nederlandse filmaanbod overheerst de populaire Amerikaanse film.¹⁴ Om dat aanbod aan te vullen en een zekere mate van kwaliteit en diversiteit te kunnen waarborgen, is de Nederlandse overheid van mening dat de distributie van de artistieke kwaliteitsfilm financieel ondersteund moet worden. Het Ministerie subsidieert momenteel drie distributeurs voor kunstzinnige film in Nederland, namelijk **Cinemien**, **Contact Film Cinematheek** en **NFM-distributie** (voorheen *International Art Film*).¹⁵

Uit onderzoek van het filmtheater *Lantaren/Venster* en gesprekken met de drie gesubsidieerde distributeurs, blijkt dat men grote moeite heeft om de films te kunnen vertonen in het Rotterdamse filmtheater. Er is een **disbalans** tussen het aantal films dat aangeboden wordt en de vertoningmogelijkheden, met andere woorden, er is ook in Rotterdam sprake van een doekentekort. Door deze situatie krijgen de kunstzinnige films niet de ruimte om goed te staan in *Lantaren/Venster*. Films gaan soms in première in de kleinere zalen en draaien vaak te kort om in de publieke belangstelling te kunnen voorzien. Er is weinig gelegenheid om de films te prolongeren of opnieuw te vertonen. De conclusies van Bleijleve uit 1992 worden hierin bevestigd. Uit de cijfers van 1997 van de drie eerder genoemde distributeurs - waarin een vergelijking wordt gemaakt met de steden Amsterdam, Den Haag Utrecht, Nijmegen en Rotterdam - blijkt op welke wijze films in Rotterdam draaien.

[Tabel 7] Cinemien 1997 aantal weken per (aantal bezoekers)

Film/Stad	Amsterdam	Den Haag	Utrecht	Rotterdam	Nijmegen
1. Hollow Reed	5(1093)	4(565)	4(340)	3(68)*	-
2. Trees Lounge	7+5(373+1873)	5(1153)	6(1196)	5(1179)	6(863)
3. Kolya	19+11(9671+5097)	15(4192)	16(3575)	13(4472)	15(3490)
4. I shot Andy Warhol	3(396)	3(227)	3(255)	2(75)	3(168)
5. La Seconda Volta	9(1481)	5(854)	2(231)*	2(254)*	7(160)
6. Drifting Clouds	6(663)	4(482)	5(687)	4(458)	6(671)
7. Love & Other Cat.	11+8(3203+2502)	8(1730)	8(1186)	6(2071)	10(1919)
8. Marion	8(731)	4(537)	2(180)*	3(143)	3(120)
9. The Quiet Room	6(1357)	6(927)	4(277)	3(395)	-
10. Floating Life	10(3775)	6(1470)	6(919)*	7(1596)	5(1066)
11. Broos	13(3994)	8(1713)	9(1614)*	5(993)	12(1444)
12. Happy Together	8(2003)	6(677)	5(831)	4(394)	4(318)
13. Brassed Off	18+8(3963+2380)	9(2094)	15(4162)	7(1508)	13(1900)
14. L'Appartement	>31(10971)	12(3761)	>31(5080)	6(1377)	8(1564)
15. Huis van mijn vader	15(6171)	7(2133)	2(266)*	4(1498)	6(605)*
16. Carla's Song	7(1744)	-	4(472)	4(459)	5(787)
17. Jenseits	4(709)	5(748)	-	2(104)	-
18. Artemisia	9(2270)	4(813)	4(704)	3(345)	4(450)
19. Ondergonds Orkest	>24(6332)	7(1371)	1(160)*	2(557)	2(157)
20. Funny Games	6+2(1304+554)	4(409)	3(444)	4(622)	6(382)
21. Western	9+5(2627+1046)	9(2209)	11(2044)	8(1665)	6(772)
22. The River	9(1843)	5(580)	6(637)	5(536)	4(489)
23. Dance of the Wind	9(1208)	4(422)	6(436)	4(279)	3(492)

Bron: *Cinemien*, 1998.

* geen première

¹⁴ Uit de Datagids van de *Nederlandse Federatie voor de Cinematografie* (1995) blijkt dat de Amerikaanse film het aanbod overheerst (58%) en ook verreweg de meeste bezoekers trekt (89,3%).

¹⁵ Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. *Samenvatting Ned. Filmbeleid* (Engelse conceptversie), blz.8.

[Tabel 8] Contact Film Cinematheek 1997 aantal weken per (aantal bezoekers)

Film/Stad	Amsterdam	Den Haag	Utrecht	Rotterdam	Nijmegen
1. Gabbeh	7(2473)	7(1323)	7(1235)	4(509)*	10(1826)*
2. Love Serenade	9(1926)	7(1603)	5(682)	3(524)*	5(510)*
3. Foreign Land	5(580)	4(466)	2(114)*	3(666)	4(392)
4. La Promesse	8(1411)	6(619)	4(263)	2(138)*	6(520)
5. Engelchen	7(736)	4(464)	5(576)	3(194)*	3(210)*
6. Marian	7(1184)	4(693)	5(648)	2(116)*	3(429)*
7. Salaam Cinema	3(496)	3(209)	2(89)*	1(43)	-
8. Soy Cuba	27(4116)	-	-	-	-
9. La Vie de Jesus	9(1581)	5(706)	8(1082)	4(425)*	4(408)*
10. Perfect Circle	6(425)	-	4(326)	3(344)	-
11. Brat	8(1760)	5(609)	6(412)	4(272)*	3(225)

Bron: *Contact Film Cinematheek*, 1998.

* geen première

[Tabel 9] NFM-distributie 1997 aantal weken per (box office, c.q. recettes uitgedrukt in ned. gulden)¹⁶

Film/Stad	Amsterdam	Den Haag	Utrecht	Rotterdam	Nijmegen
1. Kersenpluk	6(12.039,79)	2(1.378,25)*	5(6.099,-)	1(783,-)*	5(5.424,-)
2. Salut Cousin!	7(14.192,50)	5(6.224,-)	3(3.335,80)	2(1.951,50)*	1(105,-)*
3. Buenos Aires	7(21.688,50)	2(2771,25)*	3(3.364,20)	5(8.208,50)	5(3.383,50)*
4. Trois vies et ...	12(48.854,50)	4(8.592,-)*	5(5.813,10)	5(5.935,-)*	2(2.551,50)*
5. Conte d'été	13(53.467,50)	6(12.605,25)*	9(13.080,80)	2(2.682,50)*	6(4.314,13)*
6. Moment of Innocence	10(25.232,11)	4(6.883,-)*	5(6.644,80)	3(1.079,-)*	3(1.104)*
7. North by Northwest	12(34.896,25)	3(4.697,50)*	7(8.838,80)	2(2.045,-)*	-
8. Kids Return	7(10.229,50)	2(1.422,25)*	3(1.488,40)	2(1.036)	2(459,-)*
9. Few of Us	3(1.884,-)	3(2.594,-)*	2(1.357,-)	2(761,50)*	1(208,-)*
10. Exit	3(5.141,-)	3(3.428,75)	2(1.571,40)	1(312,50)*	3(689,-)*

Bron: *NFM-distributie*, 1998.

* geen première

Uit deze gegevens en gesprekken met de drie distributeurs en de programmeurs van de filmtheaters *Lantaren/Venster* en *Rialto* kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

- Kunstzinnige films draaien in Rotterdam in vergelijking met de andere grote steden vaak korter, waardoor ze lagere bezoekcijfers behalen.
- Kunstzinnige films gaan in Rotterdam vaak later in première, waardoor er minder publiek komt. Wanneer een film later vertoond wordt, kan een filmtheater namelijk niet profiteren van de landelijke publiciteit. Een filmtheater dat geen premières kan vertonen, heeft geen actuele uitstraling.
- Doordat kunstzinnige films korter draaien en de bezoekersaantallen in Rotterdam relatief gezien lager zijn, behalen de distributeurs ook lagere recettes.
- Lantaren/Venster* zou een hoger bezoekersaantal kunnen hebben en een beter financieel resultaat kunnen behalen, wanneer er meer ruimte in de vertoningmogelijkheden zou bestaan.¹⁷

¹⁶ Om de recettes beter te kunnen vergelijken met bezoekersaantallen, hanteert het NFM de volgende rekensom: box office/10 + 10%.

¹⁷ Een film wordt gehuurd op percentagebasis. Wanneer een film langer staat, is de huur die ervoor afgedragen moet worden in verhouding lager.

§ 3.6. Publiek kunstzinnige film

Profiel

In april 1996 heeft bureau Intomart voor de Filmkrant een onderzoek uitgevoerd onder 300 personen, allen afkomstig uit filmtheaters in Nederland. Uit dit onderzoek blijkt dat de gemiddelde Filmkrant-lezer hoger opgeleid is, namelijk op HBO of academisch niveau en afkomstig is uit de hogere sociale klasse. Men heeft een 1-of-2-persoonshuishouden. 35% van de ondervraagden heeft de leeftijd tot 29 jaar, 44% de leeftijd tussen de 30 en 44 jaar, 22% is 45 jaar of ouder. Vrijwel alle ondervraagden is geïnteresseerd in kunst en cultuur, daarnaast heeft men een ruime belangstelling voor politiek, reizen c.q. toerisme.

Volgens Leo Hannewijk is de samenstelling van zijn publiek nagenoeg hetzelfde: men is hoger opgeleid en heeft een hoger besteedbaar inkomen. Men leest de Volkskrant of de NRC en is geïnteresseerd in andere kunstuitingen. De leeftijdsgroep ligt voornamelijk tussen de 25 en 40 jaar. Het is zeer moeilijk om jongeren, dan wel studenten (leeftijd tussen de 16 en 25 jaar) aan te trekken. Daarentegen is bij verschillende filmtheaters geconstateerd dat het bezoek in de categorie 55+'ers stijgt. De Nederlandse bevolking vergrijsst en deze groeiende groep heeft relatief gezien meer vrije tijd en financieel meer te besteden. Men wil genieten van de oude dag en is mobieler. Deze groep kan een belangrijk publiek voor de filmtheaters worden.

Marktonderzoek

Een marktonderzoek is nodig om te bepalen in hoeverre dit profiel aansluit bij de Rotterdamse bevolking, met andere woorden, hoeveel potentieel publiek er voor de kunstzinnige film in Rotterdam aanwezig is. Het onderzoek zou tevens de vraag moeten beantwoorden hoeveel extra doeken en stoelen er voor de kunstzinnige film zouden moeten komen.

Samenvatting en conclusies

□ Een sluitende **definitie** voor het begrip kunstzinnige film is lastig te bepalen; toch bereiken deskundigen bij de beoordeling van films doorgaans **consensus** over de mate van kunstzinnigheid. De Associatie Nederlandse Filmtheaters heeft hiervoor een hanteerbare **werkomschrijving** gemaakt.

□ Het bioscoopbezoek is de laatste tien jaar met gemiddeld 37% **gestegen**. Bij de commerciële bioscopen is een stijging te constateren van 32,4%. Bij de filmtheaters is de stijging hoger, namelijk 41,5%.

□ Rotterdam heeft als 2e grote stad in Nederland het **laagste aantal stoelen** voor de kunstzinnige film per duizend inwoners (0,73) en blijft daarmee ver onder het landelijk gemiddelde (1,75).

□ Rotterdam heeft ook het **laagste aantal stoelen** voor de kunstzinnige en commerciële film per duizend inwoners, namelijk 9. Qua bezettingsgraad staat Rotterdam op de derde plaats (326). In Rotterdam is zeker een **publiek** voor film aanwezig.

□ Er is in Nederland, en met name in Rotterdam, een **grote discrepantie** tussen het aanbod en de vertoning van kunstzinnige film. Tegelijkertijd is er in potentie een **groot publiek** voor de kunstzinnige film.

□ Uit gegevens over de distributie van kunstzinnige film, gesprekken met de drie gesubsidieerde distributeurs en de programmeurs van de filmtheaters *Lantaren/Venster* en *Rialto*, kunnen de volgende **conclusies** getrokken worden:

- Kunstzinnige films draaien in Rotterdam in vergelijking met de andere grote steden vaak **korter**, waardoor ze **lagere** bezoekercijfers behalen.

- Kunstzinnige films gaan in Rotterdam vaak **later** in première, waardoor er **minder** publiek komt. Wanneer een film later vertoond wordt, kan een filmtheater namelijk niet profiteren van de **landelijke publiciteit**. Een filmtheater dat geen premières kan vertonen, heeft geen **actuele** uitstraling.

- Doordat kunstzinnige films korter draaien en de bezoekersaantallen in Rotterdam relatief gezien lager zijn, behalen de distributeurs ook **lagere recettes**.

- *Lantaren/Venster* zou een **hoger** bezoekersaantal kunnen hebben en een **beter** financieel resultaat kunnen behalen, wanneer er **meer** ruimte in de vertoningmogelijkheden zou bestaan.

□ **Profiel publiek kunstzinnige film:**

- Hoger opgeleid, namelijk op HBO of academisch niveau
- Afkomstig is uit de hogere sociale klasse
- Een 1-of 2-persoonshuishouden.
- Leeftijd tussen de 25 en 44 jaar.
- Interesse in kunst en cultuur, politiek, reizen c.q. toerisme.

□ Een **marktonderzoek** is nodig om aan te tonen hoeveel extra doeken en stoelen er voor de kunstzinnige film zouden moeten komen.

Bronvermelding

- Associatie van Nederlandse Filmtheaters. *Naar een Toekomst voor de Kunstzinnige Film 1988 - 1992* (Amsterdam 1988).
- Associatie van Nederlandse Filmtheaters. *De Kwaliteitscinema 1997 - 2000*. De Associatie in het Kunstenplan (Amsterdam 1997).
- Associatie Nederlandse Filmtheaters, jaarcijfers bezoekersaantallen voor filmtheaters in Nederland periode 1989-1996 (Amsterdam 1998).
- Bleijleve, D., *Film als object van Kunstbeleid*. Onderzoek in Opdracht van WVC naar knelpunten met betrekking tot de distributie en vertoning van de kunstzinnige film in Nederland (Amsterdam 1992).
- Centraal Bureau voor de Statistiek. *Cultuurparticipatie 1995* (Voorburg/Heerlen 1997).
- Faasse, J. en Ganzeboom, H. *Film en Publiek*. Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur - Afdeling Culturele Zaken (Rijswijk 1986).
- De Filmkrant. *Bioscopen in Amsterdam. Alles wordt beter*. nr. 181 - september 1997.
- Kassels, M.I. Erasmus Universiteit Rotterdam. Faculteit der Historische Kunst- en Cultuurwetenschappen. *Cultuurspreiding in theorie en praktijk: een onderzoek naar omvang en samenstelling van het publiek van culturele voorzieningen in de gemeente Rotterdam*. In opdracht van de Rotterdamse Kunsstichting (Rotterdam 1992).
- Hannewijk, L. *Betere Kansen voor de vertoning van de kunstzinnige film in Rotterdam: een strategische verkenning*. Onderzoek in het kader van de Tweede Fase Opleiding Management Culturele Instellingen. Hogeschool voor de Kunsten Utrecht - Centrum voor Kunst & Media Management (Utrecht 1993).
- MEDL Management Consultancy. *Het distributie- en vertoningsvraagstuk van de Nederlandse film* (Amsterdam 1998).
- Nederlandse Federatie voor de Cinematografie, jaarcijfers bezoekersaantallen voor commerciële bioscopen en filmtheaters in Nederland periode 1989 -1997 (Amsterdam 1998).
- Raad voor Cultuur. *Een cultuur van verandering. Advies Cultuurnota 1997-2000*: nr. 8 Film (Den Haag 1996).
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, *Factsheet Film* (Den Haag 1994).
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, *Samenvatting Nederlands Filmbeleid* (conceptversie - Den Haag 1997).

Geraadpleegde personen

Ton Bevers	Erasmus Universiteit Rotterdam
Mark Boekwijt	Audio Visueel Platform
Sea Cassidy	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
Ted Chiaradia	Cinemariënborg
Petra Coffeng	Dienst Welzijn Amsterdam
Rob Docter	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
Hans Goedkoop	Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling, Gemeente Utrecht
Nienke Grimmus	Erasmus Universiteit Rotterdam
Gerard Huisman	Contact Film Cinematheek
Jeanine Hage	CoBO-fonds
Rien Hagen	Haags Filmhuis
Leo Hannewijk	Lantaren/Venster, Associatie Nederlandse Filmtheaters
Bert Janmaat	Amsterdamse Kunstraad
Henk Camping	'T Hoogt
Marleen Labijt	NFM-distributie
Yvonne Lindse	Gemeente Nijmegen
Lisette Mok	NFM-distributie
Jan Ot	Nederlandse Federatie voor de Cinematografie
Christiaan van Schermbeek	MooisTV, Offscreen
Wouter Snip	Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele Omroepproducties
Peter Spijkers	Gemeente Den Haag
Annemiek Vellema	Cinemien
Dorethee Verdaasdonk	Erasmus Universiteit Rotterdam
Andries Vonk	Amsterdamse Fonds voor de Kunst
Raymond Walravens	Rialto

De Rotterdamse Kunststichting stimuleert de ontwikkeling van kunst en cultuur in de stad door middel van subsidiëren, adviseren en debat.

bezoekadres
Mauritsweg 35

postadres
Postbus 2800
3000 CV Rotterdam

telefoon
(010) 414 16 66

telefax
(010) 413 51 95

e-mail
rks@rks.nl

internet
<http://www.rks.nl>